Міжрегіональна Академія управління персоналом
Міжнародна Кадрова Академія
Конфедерація недержавних вищих закладів освіти України
Українсько-Азербайджанський інститут
соціальних наук і самоврядування Г. А. Алієва
Духовно-просвітницький Центр імені Святих Апостолів
ГО “Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління”

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА: ФІЛОСОФСЬКІ, ТЕОЛОГІЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ В ІНТЕРЕСАХ ЛЮДИНИ

Матеріали науково-практичної конференції
м. Київ, МАУП, 19 травня 2016 р.

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2016

Редакційна колегія: *М. Н. Курко* (голова), д-р юрид. наук, проф.
М. Ф. Головатий (заступник голови), д-р політ. наук, проф.
В. М. Воронін (відповідальний редактор), д-р іст. наук
І. П. Бідзюра, д-р політ. наук, проф.
М. Л. Головко, д-р іст. наук, проф.
В. І. Литвиненко, д-р. юрид. наук, доц.
Ю. О. Мєлков, д-р філос. наук
Діонісій Мартишин, прот., д-р богосл. наук
Н. Б. Отрешко, д-р соціол. наук, проф.
Є. О. Романенко, д-р наук з держ. упр., доц.
Ю. П. Сурмін, д-р соціол. наук, проф.

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25.05.16)

Матеріали подано в авторській редакції.
Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

Українська держава і Церква: філософські, теологічні та практичні аспекти співпраці в інтересах людини: Матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, МАУП, 19 трав. 2016 р. — К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2016. — 240 с.

У пропонованому збірнику подано статті та тези учасників науково-практичної конференції, що охоплюють широку проблематику ролі Церкви у сучасній Україні та перспективи розвитку державно-церковних відносин.

Для науковців, громадсько-політичних діячів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями державно-церковних відносин.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2016
© ДП "Видавничий дім "Персонал", 2016

Бисенбаев Ф. К.
Феномен веры как предмет межрелигиозного диалога 125

Бочков П. В.
Краткий обзор новейших разделений в среде реформаторских неканонических юрисдикций в Украине..... 133

прот. Димитрій Гарчук
Катехізація та просвітництво в думках Блаженнішого Митрополита Володимира як фактор культурного збагачення українського суспільства..... 139

Гордієнко М. Г.
Церква перед викликами політичного екстремізму 145

Дікарєв О. І.
Еліта у лабіринті саду божественних пісень: до 500-річчя Іероніма Босха 153

Ковальчук А. Ю.
Конституційно-правові засади забезпечення духовної безпеки України 158

Костюк Т. О.
Політико-правові аспекти встановлення ефективної взаємодії держави, церкви і громадянського суспільства в Україні 161

Кущ Н. В.
Церква як ціннісний орієнтир людини (на прикладі роману "Собор" Олеся Гончара) 166

Медвідь Ф. М.
"Слово про Закон і Благодать" Митрополита Іларіона як визначна пам'ятка християнської думки 169

Нич Т. В.
Християнство і питання нації у релігійно-філософській концепції прот. С. Булгакова..... 188

Пальм Н. Д.
Религиоведение в системе гуманитарного образования украинского государства: проблемы и решения..... 192

Паращевін М. А.
Взаємодія релігійних організацій та держави: очікування і реальність..... 198

Табаков В. З.
Великоболгарские корни украинской христианской государственности 201

Утвенко В. В.
Роль держави в матеріальному забезпеченні православної церкви в Гетьманщині в другій половині XVII ст. 208

Чиркова О. А.
Боротьба за православну Церкву в Україні на межі XVI–XVII століть..... 211

Якухно І. І.
Науково-методологічні та теологічні аспекти співпраці держави і церкви у сфері освіти..... 218

Кобржицький В. В.
Північноамериканський досвід підготовки менеджерів з туризму з урахуванням релігійного чинника (проекція на українські реалії) 226

Петряєв О. С.
Свобода віросповідання перед лицем загроз та викликів ісламізації Європи..... 232

Кметик С. В.
Інноваційний аспект сучасної освіти як фактор суттєвого вдосконалення духовного розвитку особистості..... 236

Т. В. НИЧ
канд. філос. наук, УАІСНС МАУП

ХРИСТИЯНСТВО І ПИТАННЯ НАЦІЇ У РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПРОТ. С. БУЛГАКОВА

Сучасний світ переживає загострення проблем, що набули глобального характеру. Серед них слід відмітити проблему війни і миру, міжнаціональних і міжконфесійних відносин. Наша держава не залишилась осторонь болючих переживань і необхідності вирішення цих проблем. Особливо значущими для сучасної української держави стали питання нації, національного відродження. Звичними і загальновживаними є роздуми і вислови про "національну самовизначеність, ідентифікацію", "національну незалежність", "національну ідею (ідею нації)" тощо.

Чи може долучитися церква до осмислення питання нації?

Хоча, на перший погляд, зазначена проблематика цілком відповідає патронату державницької політики, спробуємо обґрунтувати можливу участь церкви в обговоренні цього питання.

Цілком очевидно, що взаємовідносини держави і церкви визначаються особливостями їх функціонування і природи. По-перше, вони мають різне походження і призначення. Метою церкви проголошується спасіння людей через набуття віри, метою ж держави — забезпечення максимально справедливого земного життя в суспільстві. По-друге, церква і держава мають свої окремі сфери дії, свої особливі засоби впливу на людину.

Проте, є сфери життя, до яких не можуть бути байдужими ані держава, ані церква — це сфера моралі, формування і функціонування духовних цінностей, культури тощо. Не можна не погодитись, що національне питання безпосередньо стосується цих аспектів життя людини.

В історії православної думки ми знаходимо роздуми про ставлення церкви до питання нації. Прикладом таких роздумів для нас може стати філософська спадщина прот. Сергія Булгакова.

Постать Сергія Булгакова не є класичною для богослов'я. Але тим цінніші стають для нас думки людини, яка пройшла непростий шлях інтелектуальних і духовних пошуків, перш ніж "повернутися до церковних воріт" [5], думки, що хвилюють і бентежать. Народившись у сім'ї священика і вивчившись у духовній семінарії, він пережив захоплення марксизмом, навіть вважався представником легального марксизму, отримав юридичну освіту в Московському університеті, захистив дисертацію по політичній економії. Його визволення від марксизму відбувалось через філософію І. Канта, В. Со-

ловйова. Окремі етапи філософського розвитку Булгакова представлені у вигляді десяти статей його збірки "Від марксизму до ідеалізму" (М., 1903). Процес поступового повернення до церковно-православного світогляду завершився прийняттям священства у непростому 1918 році, а вже у 1922 році отець Сергій був включений до списків діячів науки і культури, яким належало покинути батьківщину. Та в подальшому він вже не зійшов з обраного шляху, залишаючись філософом, богословом, православним священиком, творцем оригінальної версії софіології.

"Невіддільність філософа від богослова у Булгакова є найбільш яскравим свідченням його проникливого розуму і духовної серйозності", — пише про нього В. В. Зеньковський [4] Серед численних творів С. Булгакова, присвячених церкві і християнству, ми знаходимо роботи, головною темою яких є християнство і питання нації [2; 3]. Слід зазначити, що ці роботи з'являються напередодні (1934 р.) і під час (1941–42 р.) другої світової війни, тобто філософ намагається осмислити з позиції православної віри ті питання, що набули болючої актуальності в той час.

Сергій Булгаков стверджує, що "принцип національності повинен бути піднесений від емпіричної фактичності до основ антропології: він укорінений в трьохскладовій будові людини. Людина є втілений дух і, як такий, складається з духу, і душі, і тіла" [2, *28*]. Людська особистість є особистим духом за образом Христовим і в цьому онтологічному смислі вона причетна до Христа, Його вселенського лику. Тож, зазначає мислитель, духовне життя виходить з-під влади емпірії, за межі простору і часу.

Звісно, особистість існує лише у зв'язку цілого, яким є природа, душа, світ, земля, рід та ін., людина є родовою істотою. До цієї складної цілісності (починаючи від сім'ї і до більш широких об'єднань родового життя) відноситься і національність. "Для людини природно в силу її онтології любити свою психею, як рід і батьківщину, народ і землю, у всьому складі цього комплексу: мову, характер, творчість, історію. А тому людина повинна любити, гріховно не любити" [2, *31*].

Проте, поняття нації є історично відносним. Нація "весь час змінюється, переплавляється, розширюється, звужується, живе в нас". Булгаков відзначає, що, з одного боку існує тенденція до розширення її меж, навіть можна сказати, виникає справжнє громадянство світу. "Проте одночасно, разом із загостреною національною рефлексією, поглиблюються національні кордони, посилюється національна диференціація" [2, *33*]. Громадянство світу зовсім не означає знищування нації, навпаки, це її вищий вік. Людство вростає у вселюдську християнську соборність не лише в окремих індивідах, але і в націях. "Тому максима здорового національного почуття говорить: не бажай зла та не шукай знищення та насильницького розчинення (асиміляції) інших народів, але визнавай їх право на існування, живи і давай жити іншим, у вільному змаганні поєднуючи свої зусилля" [Там само].

У творі "Християнство і єврейське питання", С. Булгаков більш категорично висловлюється відносно викривлень в національній свідомості і що-

до психології расизму. Звісно, це пов'язано з тим, що робота була написана в період 1941–1942 років, в період кровавих подій другої світової війни, розпочатої нацистською Німеччиною. Філософ відзначає, що "в сучасному расизмі нація, як певна душевно-містична реальність є вищою, єдиною цінністю і критерієм істини та добра... Якщо ще недавно расизм підживлювався почуттям національного приниження після поразки, то тепер він надихається військовими успіхами" [3]. Субстратом раси для расизму є кров. Раса мислиться не просто як колектив, але як деяка біологічна сутність, що іманентна роду. Ця риса, зауважує С. Булгаков, змушує віднести расизм до проявів язичницького натуралізму, який дозволяє діяти інстинктам. "В расизмі, як доктрині антихристиянській, відсутній цілий ряд рис і проблем, які пов'язані з християнською релігією".

У зв'язку з цим, С. Булгаков пропонує розглянути християнське вчення про нації. Християнство визнає національну багатоєдність, при чому не лише як зовнішній факт спадковості і зв'язку, але і як внутрішню його першооснову і силу. "Нації відрізняються кількісно і якісно, своєю силою і долею. При цьому вони не представляють собою замкненої єдності, навпаки, між ними весь час відбувається змішування крові і культур" [3]. Багатоманітності людства відведено багато уваги в Біблії. "Христос посилає апостолів: "шедше научите все языки, крестя их" (Мф. XXVIII, 19), і во Христі вже втрачає значення відмінність "елліна та іудея, варвара та скіфа", все стає єдиним во Христі" [Там само]. Біблійній антропології властива ідея багатоманітності людства, і не лише як факт, але і як принцип. "Не убогість, а багатство, не схематична одноманітність, але багатокольоровість властиві усьому творінню Божому, також і людству". Проте, це не лише не заперечує єдності людського роду, але підтверджує: не множинність крові (згідно з доктриною расизму), що подрібнює людство на багато частин, а саме єдність людського роду, як єдність людської крові властива людству. "Це прямо підтверджено в одному з самих урочистих апостольських свідоцтв, — промові ап. Павла в афінському Ареопагу, цьому духовному центрі язичництва: "от одной крови Бог произвел весь род человеческий для обитания по всему лицу земли, назначив предопределенные времена и пределы их обитанию" (Д.Ап. XVII, 26).

Далі філософ зазначає, що питання переноситься в область софіології. "В чому полягає і як встановлюється єдність людського роду? Чи є вона лише біологічною, кровною, тілесною, і в такому випадку неминуче розкладається на множинність рас? Або ж вона є духовним, справжнім моноплюралізмом, духовною єдністю перше-Адама?" Вочевидь, останнє. С. Булгаков приходить до висновку, що людська особистість є центром людяності. "Не раса, не нація, взагалі не будь-який біологічний колектив є перше-реальністю, а саме особистість... Людство складається не з рас, але з особистостей. Якщо людство може пошановуватись не лише множинністю, але і багато-єдністю, всеособистістю, то лише во Христі: як Боголюдина" [3].

Отже, нація, відповідно до софіології С. Булгакова, втілює душевно-тілесне начало в людині, не дух, а саме душу і тіло. Саме тому, національним

почуттям і цінностям не притаманно автономне самодостатнє буття, вони повинні бути підкорені духом. “Бог вищий за націю, і єднання у Бога вище за національну єдність; соборність духовна об’єднає всі народи, як і вселенська церква складається з різних національних церков” [2, *34*]. Мислитель, розмірковуючи, що означає верховенство духу, приходить до наступного висновку. “Люди, що різняться національно, рівні і тотожні духовно, — у всіх Христос. Для християнина язичницьким і навіть тваринним є така самосвідомість, при якій національність отримує первинне значення... Духовна аскеза повинна приборкувати буйство національних пристрастей” [Там само].

Образ самого Христа, на думку Сергія Булгакова, дає нам ідеал нормального співвідношення національної і вселенської свідомості. “Всі національні лики в лику Христовому впізнають і знаходять свій власний лик, це одне з мовчазних чудес Євангелія, з нерукотворним образом Христа. І в цьому образі, яким закарбований будь-який людський лик, знаходять для себе єднання усі національні лики: еллін та юдей, варвар і скіф, як чоловіча стать, так і жіноча. У Христі отримують для себе відповіді на всі питання, зокрема і національний... Національність є в нас і пристрасть, і тягар, і доля, і обов’язок, і дар, і призначення, і життя” [2, *38*].

Література

1. *Булгаков С. Н.* От марксизма к идеализму. — М., 1903. — 318 с.
2. *Булгаков С. Н.* Нация и человечество // Новый Град. — 1934. — № 8. — С. 28–38.
3. *Булгаков С. Н.* Учение о народности и расизме в свете софиологии // Христианство и еврейский вопрос. — YMCA-Press, Париж, 1991 [Електронний ресурс] / С. Булгаков — Режим доступу: http://www.vehi.net/bulgakov/rasizm/rasizm.html#_edn1
4. *Зеньковский В. В., прот.* История русской философии: в 2 т. — 2-е изд. — Париж, 1989. — Т. 2. — 455 с.
5. *Роднянская И. Р.* Сергей Николаевич Булгаков — отец Сергий: Стиль мыслии формы мысли. — Вып. 4. С. Н. Булгаков // Религиозно-философский путь: Междунар. научная конф., посвященная 130-летию со дня рождения / под науч. ред. А. П. Козырева; сост. М. А. Васильева, А. П. Козырев. — М.: Русский путь, 2003. — 524 с.